

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-20>

УДК 323.01

Левченко Д.В., Цвих В.Ф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ВИКЛИК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Стаття є дослідженням деліберативної демократії, яка постає викликом громадянського суспільства. Зосереджена увага на основних прикладах механізмів реалізації деліберативної демократії. Здійснено аналіз місця і ролі концепту громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії, при цьому було виокремлено його сильні та слабкі сторони. Зроблено акцент на тих моментах, які варто враховувати в сучасних умовах розбудови демократії в Україні. Доведено, в основі деліберативної демократії лежить діалог та диспут, що виникає між владою та суспільством. Визначено, що легітимність тепер спирається не тільки на історичне посилення, а розрахована на сучасні і майбутні можливі зміни, які повинні відбуватися за згодою, а також за участю суспільства, яке досягається в свою чергу завдяки ефективним та дієвим стратегічним комунікаціям.

Ключові слова: демократія, деліберативна демократія, громадянське суспільство, деліберативний дискурс, делібератія, лібералізація, інституціоналізація, громадська думка.

Levchenko Daria, Tsvykh Volodymyr
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DELIBERATIVE DEMOCRACY AS A CHALLENGE OF CIVIL SOCIETY

Summary. The article describes deliberative democracy as a challenge to civil society. Much attention is given to mechanisms of deliberative democracy implementation. The author analyzes the place and role of the concept of civil society in modern theories of democracy and highlights its strengths and weaknesses. According to the author, it is necessary to focus on the aspects at the current stage of the development of democracy in Ukraine. It is emphasized that deliberative discourse is a communicative act of equal participants, aimed at reaching a compromise in the form of the specific public decision. Public policy serves as a sphere of partnership between public entities, including the state as the bearer of political power and civil society as the bearer of communication power. The results show that deliberative discourse affects the political system in a comprehensive way where all the individual components should be analyzed. Changes take place in the political consciousness of a citizen and emotional manifestations turn into logical and rational beliefs in the course of a deliberative discourse. The study proves that inclusiveness, equality and transparency of deliberative events allow a citizen to become an active actor in public policy and emphasize the fact of receiving a new political culture by him / her. Changing of values provokes a new mode of action. Therefore, a deliberative political culture generates cooperation, which becomes a new format of political relations. The research considers public debate, public consultations, public exams, public hearings, citizen meeting at their place of residence, society participation in the activities of public authorities, etc. among the methods of deliberation. The author presents that the foundation of the deliberative model of democracy is a conversation and discussion between community and authorities. The study proves that legitimacy is no longer based on historical reference, but is designed for current and future possible changes that should occur with the consent and participation of society, which can be achieved through effective strategic communications.

Keywords: democracy, deliberative democracy, civil society, deliberative discourse, deliberation, liberalization, institutionalization, public opinion.

Постановка проблеми дослідження. Політична модернізація – це перманентний процес удосконалення політичної системи країни, шляхом впровадження найбільш важливих ідей, технік, а також інструментів. При демократичному політичному режимі формуються найбільш необхідні та важливі умови для реалізації політичних та модернізаційних заходів, які знаходять своє відображення в демократичному принципі – «дозволено все, що не заборонено». За твердженням А. Пшеворського, демократія постає як вітвар, до якого кожен несе свої найбільш прийнятні жертвопринесення.

Сучасна політична наука значну увагу зосереджує на пошуках ефективних механізмів втілення основного демократичного принципу – народовладдя. У другій половині ХХ ст. науковцями було виокремлено цілу низку концепцій

демократії «учасницького» типу, а саме концепцію дорадчої (деліберативної) демократії, яка покликана доповнювати представницьку систему інструментами прямої взаємодії громадян, а також їх об'єднань з органами державної влади. В результаті цього досить актуальним стає дослідження проблем, що впливають на сучасну деліберативну демократію, а також здійснення аналізу ефективних способів, щодо удосконалення політичної практики в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження деліберативної демократії займались: Ю. Хабермас, К.-О. Апелль, Дж. Ролз. Його політологічний науковий фундамент сформовано у працях: С. Бенхабіба, Дж. Бохмана, Дж. Бессета, Дж. Фішкіна, Дж.-А. Коена, Дж. Драйзека, Д. Дьюї, А. Філіпса тощо. Серед українських науковців та вчених, що здійснювали досліджен-

ня основних аспектів деліберативної демократії: А. Колодій, М. Тур, М. Чабанна, І. Бартагарієва, Я. Пекутовські, О. Колісник, О. Шапаренко, А. Меляков, В. Медведська і т.д.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий обсяг літератури як стосовно питань з упорядкування адміністративно-територіального устрою, так і стосовно питань щодо прямої участі територіальних громад щодо вирішення та реалізації питань місцевого значення, проблема залучення громадян до процесів добровільного об'єднання територіальних громад, на даний момент залишається досить актуальною, зокрема не знаходять в повному обсязі методологічні нароби деліберативної демократії.

Мета дослідження. Полягає в розкритті теоретичних засад, ключових фундаментальних принципів та практичного потенціалу концепції деліберативної демократії як сучасного виклику громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Латинське поняття «*deliberatio*» походить з римського права і означає «обговорювати», «міркувати», «радитися». Ще давньоримському поету Публію Сіру (I століття до н. е.) приписують правовий «деліберативний» принцип «*Deliberandum est diu quod statuendum est semel*». Достеменно він означає вислів: «Над тим, що мають на меті заснувати на довгий термін, майже назавжди, потрібно міркувати так само, дуже довго» [9, с. 233–255].

Делібератія постає як певна повільність і неквапливість, зважування та вивчення причин «за» і «проти» вибору, крім того, це досить ретельні обговорення і експертиза [13]. На основі виокремлення, в політичній науці з'явилась важлива складова демократичної теорії – «деліберативна демократія». Попередником нормативної моделі деліберативної демократії є Джон Дьюї, який трактував демократію не тільки як домінування позиції більшості, а звертав увагу на шляхи досягнення влади більшістю. Відповідно до його принципів, підкреслювалось значення та важливість громадських дискусій та дебатів, у процесі яких різні соціальні спільноти знаходять домовленості між собою.

На протигагу від лідируючої демократичної практики, де голосування постає важливим і основним елементом демократичних процесів (електоральна демократія), прихильники деліберативної демократії запевняють, що справжня легітимність публічних рішень може виникнути тільки через їх попереднє всебічне обговорення, відкритість, а також терпимість до іншої думки, готовність скорегувати першопочаткову позицію, якщо під час обговорення будуть знайдені «кращі аргументи», аніж ті, що були прийняті раніше [5].

До основних фаз демократичного переходу належать наступні:

1. Лібералізація, для якої характерним є масовий дисидентський рух, легалізація опозиційної більшості, монополізація влади, призначення вільних виборів, денационалізація економіки, поява приватного сектору економіки, зародження масового громадянського руху та незалежні ЗМІ. У визначеній фазі складаються протодемократичні принципи

державного управління, що власне першу чергу призводять до легалізації різноманітних громадських та політичних організацій, а також суспільних рухів. За твердженням С. Хантінгтона, методологія реалізації лібералізму складається з двох рівнів: зверху, відповідно до якого органи державної влади висувують свої ініціативи, стосовно модернізації системи державного управління, а також знизу, коли лібералізація відбувається як результат потужного тиску громадськості на органи державної влади [12, с. 12–34].

2. Демократизація, для якої характерним є конституційне реформування, еволюція виборчої системи, становлення багатопартійності, розвиток інститутів президентства та парламентаризму, місцеве самоврядування, демонополізація промисловості. У визначеній фазі функцією демократії є забезпечення системного розвитку державних та суспільних інститутів та слугує при цьому політичному плюралізму та розвитку ринкової економіки.

3. Консолідація демократії, для якої характерним є стабільність партійної системи, демократичність виборчих кампаній, становлення демократичної політикоправової культури, вступ до транснаціональних структур, функціонування розвинутої ринкової системи, входження у міжнародні економічні структури, функціонування інститутів розвинутого громадянського суспільства. Відповідно до твердження З. Бжезинського, на визначеній фазі «посилюються демократичні інститути», а також демократична практика в кожній із країн, що гарантує зміцнення міждержавних зв'язків у співтоваристві демократичних націй» [2, с. 198–199].

У працях Джона Ролза «Теорія справедливості» та «Політичний лібералізм» детально розглядається деліберативна проблематика у контексті пошуку підстав справедливого суспільства та раціональності, що покладена в основу моралі. Ним було сформульовано три ключові елементи деліберативної демократії:

- публічний розум, який знаходить свою реалізацію у конституційному законодавстві;
- інститути конституційної демократії;
- громадянська мобілізація [10].

Філософська основа моделі деліберативної (дорадчої) демократії, або як ще її називають «демократії обговорення», є комунікативна теорія відомого німецького філософа Юргена Габермаса [3]. За Ю. Габермасом, початок становлення комунікативного процесу делібератії пов'язаний із національною державою, хоч у її межах визначений процес ще досі не має відповідного розвитку.

У ході деліберативних процедур, відповідно до теорії комунікативної дії, відбувається обмін різними дискурсами. Визначається, що учасники процесу, наводячи аргументи один одному, коригуючи і змінюючи власну думку, можуть досягти консенсусу. Відповідно до концепції деліберативних процедур передбачається, що учасники обмінюються між собою дискурсами в межах певних формальних правил, виходячи при цьому не зі своїх приватних інтересів, а з важливості досягнення «загального блага» [6, с. 98–105]. За Габермасом деліберативна де-

мократія втілює ідеальну комунікативну ситуацію та практичні наслідки дискурсів, які, власне, і формує.

У працях послідовників Ю. Габермаса можна простежити протиставлення деліберативної демократії з одного боку та традиційних форм демократії (зокрема безпосередньої та представницької) – з іншого боку. Так, до прикладу Дж. Драйзек підкреслює, що саме деліберативні процедури, або якщо бути більш точними право, здатність та можливості громадян (чи їх представників) брати участь в них, постають джерелом легітимності прийнятих рішень [1, с. 15–26].

За твердженням С. Бенхабіба, деліберативна постає як різновид конструктивного публічного діалогу тому, що завдяки ньому забезпечуються рівні умови для всіх партисипантів [11].

Важливо зауважити, що деліберативна модель, за твердженням А. Колодій, розглядається як варіант, що є близьким до демократії участі, адже передбачається широка участь громадян у політичному процесі, завдяки чому підвищується рівень їхньої політичної обізнаності та відповідальності [4].

На сучасному етапі впровадження процесів демократизації в Україні важливо усвідомлювати, що впровадження концепції громадянського суспільства в політичній теорії та практиці не може бути суцільно механічним, а має бути осмисленим та стратегічно перевіреним. Необхідно враховувати як сильні, так і слабкі сторони громадянського суспільства, що розвивається в конкретних суспільно-політичних умовах.

Відповідно до основних принципів та положень деліберативної демократії передбачається найширша участь усіх зацікавлених осіб у розв'язанні тих чи тих суспільно значущих питань. Відкритий публічний дискурс постає як неодмінна універсальна процедура, що опосередковує всі важливі владні рішення та дії. Мається на увазі, особливий режим існування влади в суспільстві, основною умовою якого є постійний, відкритий, публічний діалог. У такому діалозі публічно обговорюються проблеми, в результаті чого, він постає як одна з ключових інституцій демократичного врядування, загалом здійснення влади у суспільстві і прийняття всіх важливих для спільноти рішень.

Підвищення загального рівня обізнаності та усвідомлення власної відповідальності за протікання демократичних процесів всіляко сприяє деліберативній механізми варто класифікувати таким чином:

1) механізми деліберативної, що виникають у формальній політичній сфері: громадські ради; консультації з громадськістю (зокрема опитування громадської думки, проведення електронних консультацій, громадські слухання); парламентські дебати; відкриті засідання державних органів; деліберативна в органах місцевого самоврядування;

2) механізми деліберативної, що виникають у неформальній політичній сфері: неформальні з можливим переходом у формальну політичну сферу (громадська експертиза, громадський контроль); суто неформальні (громадське обговорення в ЗМІ) [8].

За деліберативної демократії відбувається поєднання елементів представницької та прямої демократії, а також демократії участі. Деліберативна демократія не протиставляється традиційним демократичним інститутам, окрім того не замінює собою представницькі установи, а також безпосереднє волевиявлення громадян.

Незважаючи на те, що в українському законодавстві не вживається термін «деліберативна демократія», існує муніципальне правове регулювання створює відповідну нормативну базу для впровадження та використання відповідної соціальної практики. Інструменти деліберативної демократії є досить важливими при здійсненні політики децентралізації, головним елементом якої об'єднання територіальних громад на добровільній основі.

Зв'язок, що виникає між внутрішніми процесами, які відбуваються всередині громадянського суспільства, та процесом трансформації політичної системи – очевидний. Можна сказати, що набуття нових якісних ознак інститутами громадянського суспільства, з одного боку, чинить вплив на загальний процес демократизації політичної системи. Проте, з іншого боку, демократичні перетворення політичної системи відкривають нові межі та можливості для стрімкого розвитку та інституціоналізації громадянського суспільства [7].

Висновки і пропозиції. Отже, здійснення деліберативної демократії відбувається за рахунок відповідних механізмів у формальній політичній сфері та певних механізмів, що можуть переходити з неформальної політичної сфери до формальної політичної сфери. Визначаються такі механізми, що є санкціоновані чи закріплені державою деліберативні практики, відповідно до яких виникає діалог між органами державної влади та інститутом громадянського суспільства, кінцева мета якого є формування громадської думки й політичної волі, а також їх подальше впровадження та реалізація в політиці.

Деліберативна демократія в значній мірі доповнює публічне управління гуманітарним та соціальним аспектом, формуючи нові підходи до розуміння належного врядування, що відповідає не тільки вимогам ефективності, але й відкритості, доступності, підзвітності і підконтрольності, а найголовніше, чутливості до вимог і потреб громадян.

Деліберативна демократія здатна розв'язати кризу сучасної демократії двома шляхами: по-перше, розширюються можливості участі громадян у врядуванні, створюються відповідні формати обговорення суспільно значущих питань та процедур впливу на прийняття рішень державними інститутами та органами місцевого самоврядування. В результаті цього, вона долає незаконну концентрацію влади в руках політиків і повертає справжній сенс демократії. По-друге, добре організований дискусійний демократичний дискурс може стати «протиотрутою» проти маніпулятивних технологій публічного спілкування. Ці механізми, завдяки своїм характеристикам, мають істотний вплив на розвиток громадянського суспільства.

Список літератури:

1. Березинський В.П. Деліберативний процес як базовий інституційний механізм громадянського суспільства. *Сучасне суспільство*. 2015. Вип. 2(2). С. 15–26.
2. Бжезінський З. Большой провал: рождение и смерть коммунизма в XX веке ; пер. с англ. Л. Герштейн. Нью-Йорк : Liberty Publishing House, 2009. 242 с.
3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. Львів : Астролябія, 2006. 416 с.
4. Колодій А. Процес деліберативної складової демократичного врядування. Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування. Матеріали науково-практичної конференції. ЛРІДУ НАДУ при Президентові України, 4 квітня 2008 р. Львів, 2008. С. 106–110. URL: <https://political-studies.com/?p=300> (дата звернення: 20.04.2020).
5. Кравченко Ю.Ф. Проблема деліберативної демократії. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 24. С. 115–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnivs_2003_24_26 (дата звернення: 26.05.2020).
6. Мамчак С. Концепція деліберативної демократії Ю. Габермаса у контексті полеміки між лібералами та комунітаристами. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки*. 2013. Вип. 16. С. 98–105.
7. Матійчук А.В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України : дис. канд. пол. наук : 23.00.02. Івано-Франківськ, 2016. 221 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychuk.pdf (дата звернення: 26.05.2020).
8. Медведська В.Ю. Деліберативні механізми взаємодії влади та громадянського суспільства. *Молодий вчений*. 2019. № 9(73). С. 18–23. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/9/5.pdf> (дата звернення: 20.04.2020).
9. Публилий Сир. Сентенции; пер. Е.М. Штаерман. Вестник древней истории. 1982. № 1. С. 233–252.
10. Ролз Дж. Теория справедливости. Научный редактор издания профессор В.В. Целищев. Новосибирск : Издательство Новосибирского Университета, 1995. 505 с.
11. Benhabib S. *Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy* / S. Benhabib. Princeton: Democracy and Difference, 1996, pp. 37–38.
12. Huntington S. *Democracy's Third Wave*. *Journal of Democracy*. 2011. Vol. 2. № 2. P. 12–34.
13. Merriam-Webster's Advanced Learners / English Dictionary. Merriam-Webster, Inc., 2008. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/deliberation> (дата звернення: 13.06.2020).

References:

1. Berezynskiy, V.P. (2015). Deliberatyvnyi protses yak bazovyi instytutsiyniy mekhanizm hromadianskoho suspilstva [Deliberative process as a basic institutional mechanism of civil society]. *Suchasne suspilstvo*, no. 2(2), pp. 15–26. (in Ukrainian)
2. Bzhezinskiy, Z. (2009). Bolshoy proval: rozhdenie i smert kommunizma v XX veke [The Great Failure: the birth and death of communism in the XX century]. Per. s angl. L. Gershteyn. New York: Liberty Publishing House, 242 p. (in Russian)
3. Habermas, Yu. (2006). Zaluchennia inshoho: Studii z politychnoi teorii [Involvement of another: Studies in political theory]. Lviv: Astroliabiiia, 416 p. (in Ukrainian)
4. Kolodii, A. (2008). Protses deliberatsii yak skladova demokratychnoho vriaduvannia [The process of deliberation as a component of democratic governance]. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. LRIDU NADU pry Prezydentovi Ukrainy, 4 kvitnia 2008 r. Lviv, pp. 106–110. URL: <https://political-studies.com/?p=300> (accessed: 20.04.2020).
5. Kravchenko, Yu.F. (2003). Problema deliberatyvnoi demokratii. [The problem of deliberative democracy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 24, pp. 115–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnivs_2003_24_26 (accessed: 26.05.2020).
6. Mamchak, S. (2013). Kontsepsiia deliberatyvnoi demokratii Yu. Habermasa u konteksti polemiky mizh liberalamy ta komunitarystamy [The concept of deliberative democracy of J. Habermas in the context of controversy between liberals and communitarians]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filozofski nauky*, no. 16, pp. 98–105. (in Ukrainian)
7. Matiichuk, A.V. (2016). Camoorhanizatsiia hromadianskoho suspilstva yak chynnyk demokratychnoi modernizatsii politychnoi systemy Ukrainy [Self-organization of civil society as a factor of democratic modernization of the political system of Ukraine]: dys. kand. pol. nauk: 23.00.02. Ivano-Frankivsk, 221 p. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychuk.pdf (accessed: 26.05.2020).
8. Medvedska, V.Yu. (2019). Deliberatyvni mekhanizmy vzaiemodii vlady ta hromadianskoho suspilstva [Deliberative mechanisms of interaction between government and civil society]. *Molodyi vchenyi*, no. 9(73), pp. 18–23. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/9/5.pdf> (accessed: 20.04.2020).
9. Pablylyi Syr. Sententsyy. [Sentences]. Per. E.M. Shtaerman. *Vestnyk drevnei ystoryi*. 1982. № 1, pp. 233–252. (in Russian)
10. Rolz, Dzh. (1995). Teoriya spravedlivosti [Theory of justice]. Nauchnyiy redaktor izdaniya professor V.V. Tselishev. Novosibirsk: Izdatelstvo Novosibirskogo Universiteta, 505 p. (in Russian)
11. Benhabib, S. (1996). *Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy*. Princeton: Democracy and Difference.
12. Huntington, S. (2011). *Democracy's Third Wave*. *Journal of Democracy*. Vol. 2. № 24.
13. Merriam-Webster's Advanced Learners / English Dictionary. Merriam-Webster, Inc., 2008. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/deliberation> (accessed: 13.06.2020).